

Сафонюк Єлизавета Ігорівна

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: науковий дискурс в Україні

УДК 323.15:81'282](062.13)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.21>

Сафонюк Єлизавета Ігорівна
аспірантка відділу проблем світового
політичного розвитку
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України
вул. Генерала Алмазова, 8, Київ,
Україна
ORCID: 0000-0002-9094-8027

Стаття присвячена науковому дискурсу в контексті Європейської хартії регіональних мов або мов меншин як документа, головна роль якого полягає в охороні історичних регіональних мов або мов меншин Європи. Створена у 1992 р. Хартія досі залишається об'єктом багатьох досліджень націлених на розкриття особливостей підходів до трактування тексту у різних країнах, що не лише підписали, а й ратифікували ЄХРМ. Цінними у дослідженні даної проблематики є думки таких науковців як: Ю. Бестерс-Дільгер, М. Мозера, І. Больман, Б. Ажнюка, С. Мельника, С. Черничко, Г. Янковської, С. Кота, В. Радчука, Т. Халавки, В. Горбатенко, Ю. Шемшученка, І. Кресіної, О. Стойка та інших.

Мета статті полягає в аналізі плюралізму думок українських та іноземних дослідників щодо Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в українських реаліях. Завданнями дослідження є окреслити міркування науковців у контексті змісту й понятійно-категоріального апарату, особливостей українського варіанту перекладу, а також політико-правового досвіду застосування Хартії в Україні. Для реалізації зазначених завдань у статті використані такі методи як: аналізу та синтезу, індукції й дедукції, плюралізму, орієнтаційно-ціннісний (у філософському розумінні), наукової абстракції, ретроспективного моделювання.

Варто зазначити, що підписання та ратифікація Європейської хартії регіональних мов або мов меншин стало новою умовою набуття членства як у Європейському Союзі (1993 р.), так і в Раді Європи (1995 р.). Першою слов'янською країною, яка виконала дану умову при вступі до Ради Європи у 1995 р. була Україна.

Ключові слова: дискурс, ЄХРМ, меншини, мови меншин, понятійно-категоріальний апарат, діалект, міноритарні мови, фаховий переклад.

Вступ. Повномасштабне російське вторгнення в Україну відбулось 24 лютого 2022 р., а вже за чотири дні – 28 лютого Україна подала заявку на вступ до ЄС за пришвидшеною процедурою. Як повідомило британське агентство новин «Reuters», підтримка вступу до ЄС серед українців сягнула рекордної позначки за всі роки дослідження у 91% на кінець березня.

Вже 23-го червня 2022 р. лідери 27-ми країн-членів ЄС прийняли без перебільшень історичне рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Це означає, що ЄС не лише офіційно визнає європейське майбутнє України, але і підтверджує це юридично. Слід зазначити, що статус кандидата актуалізує пріоритетність у євроінтеграційних реформах, а також відкриває можливості для отримання фінансової допомоги (залучення інвестицій, грантів та ін.), завдяки якій буде пришвидшена трансформація правової та економічної систем й соціокультурного простору України в цілому. Втім варто наголосити, що на Україну покладаються і певні зобов'язання, виконання яких є умовою наближення до членства в Європейському Союзі, зокрема, ухвалити рамковий закон про національні меншини.

Слід зауважити, що попри вимогу реформувати законодавство у сфері нацменшин, перед Україною все ще залишається актуальною проблематика політико-правового досвіду застосування Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Адже, з 1993 р. усі нові члени Євро-

пейського Союзу мають підписати та ратифікувати ЄХРМ, а влітку 1995 р. Рада Європи також додала цю норму для країн, що хочуть отримати членство, зазначивши, що на реалізацію впровадження Хартії відводиться рік. Україна стала членом Ради Європи восени 1995 р. і була першою слов'янською країною, яка виконала цю норму.

Мета та завдання. Мета статті полягає у аналізі плюралізму думок українських та іноземних дослідників щодо Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в українських реаліях.

Завданнями дослідження є окреслити міркування науковців у контексті змісту й понятійно-категоріального апарату, особливостей українського варіанту перекладу, а також політико-правового досвіду застосування Хартії в Україні. Для реалізації зазначених завдань у статті використані такі методи: аналізу та синтезу, індукції й дедукції, плюралізму, орієнтаційно-ціннісний (у філософському розумінні), наукової абстракції, ретроспективного моделювання.

Результати. Першим юридичним інструментом, що був створений саме для захисту та підтримки регіональних або міноритарних мов Радою Європи 5 листопада 1992 р. стала Європейська хартія регіональних або міноритарних мов (офіційна назва – European Charter for Regional or Minority Languages), а за українською редакцією – Європейська хартія регіональних мов або мов меншин.

Проблематикою змісту та понятійно-категоріального апарату Європейської хартії регіональ-

них мов або мов меншин займались як іноземні, так і вітчизняні вчені, зокрема професорка-славист Фрайбурзького університету (Німеччина) – Ю. Бестерс-Дільгер у своїй праці «Сильні та слабкі сторони Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: західноєвропейський досвід», зазначає, що вагомим недоліком Хартії є її довільна інтерпретація, майже в кожній країні, де відбулась ратифікація документа. Відсутність чіткого розмежування між поняттями «діалект», «міноритарна мова», «мова мігрантів», у дослідниці викликає риторичне запитання: через який проміжок часу, 50, 100, 200 років, можна вважати міноритарною – мову мігрантів [2].

Професор мовознавства Інституту славистики Віденського університету – М. Мозер у своєму дослідженні «Ще раз про «Європейську Хартію регіональних або міноритарних мов» в Україні» [14] наголошує на недостатній виразності термінології в оригінальному варіанті Хартії. Дослідник зазначає, хоча у назві ЄХРМ винесено «Regional or Minority Languages», що дослівно означає «регіональні чи/або міноритарні мови» на сторінках офіційних документів Ради Європи часто можна зустріти варіанти «regional and minority languages», що означає «регіональні та міноритарні мови». На ґрунті цієї неузгодженості країни-учасниці Ради Європи розділились на два табори, одні з яких диференціюють «регіональні мови» та «міноритарні мови» й інші, що вирішили ці два поняття не розрізняти.

М. Мозер, погоджуючись з Ю. Бестерс-Дільгер, зазначає, що при глибинному аналізі основних статей Хартії стає очевидним факт відсутності конкретики основних понять. Це також стосується і питання діалектів, адже лінгвістика не може відрізнити діалекти від мови опираючись при цьому лише на мовознавче підґрунтя, оскільки будь-який «діалект» цілком можливо перетворити на «мову» [14].

Дослідниця та авторка праці «Мовні війни в Європі» – І. Больман наголошує на виокремленні «справжніх» та «несправжніх» меншин взявши до уваги мовну ознаку. На її думку, «справжніми» меншинами є ті меншини, де жодна інша група за межами їхньої території не говорить їхньою мовою, до прикладу ретророманці та бретонці. В той час як «несправжні» меншини – це групи, які в перебігу історії відірвались від свого природного середовища й приєднались до іноземної держави внаслідок завоювання. Тоді такі меншини є «меншинами» лише в межах їхніх нинішніх державних кордонів [3].

Серед українських дослідників даному аспекту приділив увагу, зокрема, доктор філософії, професор Інституту мовознавства О.О. Потебні НАН України – Б. Ажнюк. У своїй праці «Мовна політика: Європейські критерії і Україна» дослідник зазна-

чає, що ідеологія ЄХРМ заснована на принципі, так званої, позитивної дискримінації – «affirmative action». Як приклад наводить ст. 7. ч. 2: «Запровадження спеціальних заходів на користь регіональних мов або мов меншин, що мають на меті досягнення рівності між тими, хто використовує ці мови, і рештою населення, розглядається як акт дискримінації стосовно осіб, які використовують поширеніші мови» [1].

У праці «Поняття мовних меншин та природа мовних прав в міжнародному праві», кандидатка юридичних наук – Л. Невера, своєю чергою наголошує на дискусійному питанні, щодо розмежування понять «меншина» та «мовна меншина». Так, згідно з авторкою, «меншина» – це група, яка за чисельністю поступається решті населення держави і не є домінуючою, члени якої – громадяни цієї держави – мають етнічні, релігійні чи мовні характеристики, відмінні від решти населення, та виявляють, принаймні опосередковано, почуття солідарності, спрямоване на збереження своєї культури, традицій, релігії чи мови.

В той час як «мовною меншиною» можна вважати чисельно меншу за решту населення групу осіб, які проживають у країні і тривалий час традиційно вживають і свідомо заохочують уживання на її території історичної мови своєї групи, що відрізняється від державної (офіційної) мови і мов інших груп населення або визнана такою в національному законодавстві країни [15].

Аналізували політико-правовий досвід застосування Хартії в Україні такі вчені як С. Мельник, С. Черничко, Г. Янковська, С. Кот, В. Радчук, Т. Халавка, В. Горбатенко, Ю. Шемшученко, І. Кресіна, О. Стойко та інші.

Зокрема, у монографії «Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації» за авторства С. Мельник та С. Черничко, дослідники виокремлюють два вагомні аспекти Закону України № 1350-XIV від 24 грудня 1999 р. [7], а саме:

- положення Хартії застосовувались до мов таких національних меншин як: росіян, євреїв, білорусів, молдаван, румунів, кримських татар, болгар, поляків, греків, угорців, німців, гагаузів та словаків;

- пункти та підпункти закону пропонували застосовувати залежно від чисельності населення тієї чи іншої меншини на певній території [12].

С. Мельник та С. Черничко зазначають, що у найбільш привілейованому становищі опинилися представники національних меншин, де чисельність осіб, які компактно проживають у межах окремої адміністративної одиниці, становила понад 20%. До мов національностей, у яких чисельність представників коливалась від 10% до 20%, застосовувались тільки окремі пункти, і зовсім по-іншому діяла Хартія у регіонах, де відсоток національного населення був нижчим ніж 10%. Проживаючи ком-

пактно в окремих регіонах, названі національні меншини отримували право використовувати положення Хартії для розвитку свого мовного культурного простору. Своєю чергою у новому Законі України № 802-IV від 15 травня 2003 р. [8] були визначені більш обмежені права для носіїв тих самих тринадцяти мов, адже у законі не були зазначені адміністративні одиниці, у яких би діяли положення Хартії, не визначалась і частка представників етнічної або мовної групи серед населення того чи іншого регіону. Таким чином, на противагу Закону України № 1350-XIV від 24 грудня 1999 р., в Законі України № 802-IV від 15 травня 2003 р. усі 13 мов були розтлумачені однаково, попри різні соціолінгвістичні умови існування різних мовних меншин [12].

На дану проблему Закону України № 1350-XIV від 24 грудня 1999 р. [7] вказує і дослідниця Г. Янковська у своїй науковій роботі «Історія прийняття та ратифікації в Україні Хартії регіональних мов або мов меншин: проблеми та перспективи». Окремо, дослідниця пише, що створюючи такі правові норми, законотворці не врахували наступного:

- підстав для визначення відсотків таких національних меншин (чи від загальної кількості населення України, чи від осіб, які проживають на певній території) ?;

- спроможність, насамперед фінансову, України виконати всі передбачені Законом про ратифікацію пункти, яких навіть у найгіршому варіанті понад 35 [20].

Дослідник В. Василенко в праці «Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави» звертає увагу на взаємну невідповідність правових норм між національним законом і міжнародними зобов'язаннями, які, зокрема, накладає Хартія. В. Василенко зазначає, що Закон України № 804-IV «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» покладає на державу надмірні зобов'язання щодо особливого захисту тих мов, які цього не потребують, і залишає поза сферою своєї дії низку мов, яким справді потрібні особливий захист і підтримка [4].

Вплив Хартії на процес українізації досліджував С. Кот у своїй праці «Мовна Хартія: на Захід чи на Схід», дослідник наголошує, що Хартія для Європи стала документом конструктивної категорії «За» (за збереження мов, що є під загрозою існування), натомість в українському варіанті її ратифікація проходила під деструктивним гаслом «Проти» (проти української державної мови). На думку С. Кота головною особливістю закону про ратифікацію стало внесення до переліку мов національних меншин, які потребують охорони та захисту, зокрема як такі що вимирають, російської мови в Україні. Це, за задумом ініціаторів ратифікації,

мало відкрити правові можливості, щоб на регіональному рівні заблокувати процеси українізації в східних і південних областях держави, що було однією із цілей ратифікації [10].

Науковець Т. Халавка у своїй праці «Державне регулювання процесів міжетнічної інтеграції у прикордонних регіонах: теоретичний аспект» звертає увагу на те, що постійні акції проросійських організацій на підтримку надання російській мові статусу державної на рівні з українською мали вигляд звичайного тиску на владу, яка у 2003 р. ратифікувала Хартію. З одного боку, Хартія, в кращих традиціях європейського лібералізму, гарантувала всебічний розвиток мов меншин для їх зберігання та розповсюдження як культурного багатства країни. Ратифікований закон мав забезпечувати розвиток насамперед мов національних меншин, які не мали своєї держави, а саме: кримських татар, караїмів, кримчаків. З іншого боку, для найчисельнішої російської національної меншини ця хартія ставала своєрідною основою для подальшої політики русифікації населення в південно-східних регіонах України, яку втілювали за підтримки Кремля [18, с. 109].

Доктор історичних наук – В. Коцур у монографії «Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст.» зазначає, що однією з ключових проблем України на початку 2000-х рр. став русинський рух, який вимагав визнання русинів окремою національністю, зокрема через активне поширення русинського руху в країнах Європи на початку 2000-х рр. Русини були визнані самобутнім народом таких країн як: Словаччина, Румунія, Угорщина, Сербія, Хорватія, США та Канада.

На думку, В. Коцура таке визнання спричинило рух за отримання цього статусу й в Україні, а використовуючи ключові положення «Рамкової конвенції про захист національних меншин» та «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин», русинські організації намагались у межах правового поля, через суспільний тиск на владу отримати право на самовизначення «русинів» як корінного етносу на Закарпатті. Втім визнання вони так і не отримали і лишилися в статусі субетносу, а русинська мова – територіального діалекту української мови. Як наголошує дослідник, такі методи використовувала і громадянсько-політичні організації етноспільнот у місцях їхнього компактного розселення, зокрема на Сході, Півдні та в Криму – російські, у Закарпатті – угорські, на Буковині – румунські та ін. [11].

Доктор юридичних наук, член Комітету експертів Європейської хартії регіональних мов від України – В. Мицик, аналізував мовний закон Колесніченка-Ківалова (втратив чинність 28 лютого 2018 р.), зазначає, що широкі права надані мовам великої кількості меншин, на практиці забезпечити важко

з огляду на економічні чинники, а в разі застосування 10-відсоткового підходу у використанні мови меншин, в Україні майже не залишилося б регіонів, де б використовувалась українська мова. В. Мицик також акцентує на відсутності механізму захисту державної мови [13].

Після прийняття Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» розпочалась спекуляція окремих етнічних спільнот, зокрема росіян та угорців, щодо надання їхнім мовам статусу регіональних, не дивлячись на ст. 5 цього закону, де зазначено, що українська мова є державною, а отже, її потрібно використовувати в усіх сферах життя. Звісно, держава зобов'язана захищати і надавати підтримку з розвитку мов національних меншин, водночас етнічні спільноти поділяють з титульною нацією відповідальність за участь у політичному, економічному, культурному, соціальному житті всього суспільства. Таким чином, це означає, що меншини зобов'язані володіти державною мовою [11].

Своєю чергою Н. Шипка у праці «Особливості формування сучасної державної етнополітичної політики України» пише про те, що у проєкті Закону України «Про концепцію державної етнополітичної політики» державна мова була визначена чинником консолідації українського народу [19, с. 173].

У науковому доробку «Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави» за авторства В. Горбатенко, Ю. Шемшученко, І. Кресіна та О. Стойко зазначається, що підписана та ратифікована Україною Хартія попри захист мов меншин та збереження і поширення мови титульного етносу як державної (у цьому випадку української) у всіх сферах суспільного життя, водночас ставала підґрунтям для дезінтеграційних процесів. Саме тому не всі країни Європи погодилися приєднатись до цього документа, зокрема такі країни як: Албанія, Андорра, Бельгія, Болгарія, Греція, Грузія, Латвія, Ірландія, Литва, Монако, Португалія, Сан-Марино, Естонія, Туреччина та ін. Прикриваючись необхідністю узгодити чинне законодавство України з Європейською хартією регіональних мов або мов меншин, український парламент, маючи підтримку уряду, прийняв Закон України «Про засади мовної політики» у 2012 році, який, на думку В. Горбатенка, Ю. Шемшученка, О. Кресіної став джерелом конфліктів, який сприяє етнополітичній дезінтеграції України. [6, С. 48-49.]

В даному контексті В. Коцур зазначає, що у другій половині 1990-х рр. Росія все більше посилювала політичний та економічний тиск на Україну. Для цього Кремль використовував весь арсенал своєї репресивної машини та мовну проблематику й сприяв загостренню в Україні міжнаціональних суперечностей на фоні соціальних та економічних труднощів. Для тенденцій суспільно-політичного

життя того періоду були характерними такі особливості:

- відсутність послідовної етнополітичної та загравання з нацменшинами з боку влади, що позначалось на настроях та політичних уподобаннях частини українського суспільства;

- поширення українофобії та шовінізму серед представників товариств проросійської та прорумунської орієнтації, заперечення існування української нації;

- РФ у зовнішній політиці активізувала тактику захисту «соотечественников» за кордоном, тлумачачи у вигідному їй ключі ратифіковану Україною «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин» [11].

На сторінках праці «Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: теорія і практика імплементації в Україні» дослідниця Пилипенко Т., зазначає: «Розуміючи делікатність мовного питання, необхідно виважено підходити до завдань регулювання мовних відносин, правового забезпечення вільного розвитку мов національних меншин, що проживають на території України. Закономірно постає необхідність зміцнення позицій і підтримки усіма громадянами незалежно від їхньої національності і рідної мови. Адже кожна з національних мов виконує у суспільстві передусім консолідаційну та об'єднувальну функції. Це одна із домінант державної мовної політики, яка покликана сприяти збереженню міжнаціонального миру й злагоди в суспільстві, бути його стабілізаційним чинником» [16, с. 75].

Мені близька думка дослідника Б. Ажнюка, який наголошує, що кожна держава має нести відповідальність безпосередньо за мови, які сформувались на її території історично. І тут важливим є піклування не лише про міноритарні мови, але і про титульні. Зокрема, Ірландія відповідальна насамперед за ірландську мову перед цивілізованим світом, Білорусь – за білоруську, а Україна – за українську. Автор наголошує, що в різних випадках і ступені відповідальності є різними, адже збереження білоруської мови стосується насамперед країни, що є історичною батьківщиною зазначеної мови – Білорусі, і також країн, де вона перебувала під захистом Хартії, як одна з мінори тарних мов (Україна та Польща). В той час як є мови, що не представлені державними формуваннями, а отже потребують особливих заходів підтримки, до прикладу караїмська, кримськотатарська, гагаузька, урумська [1].

Важливим елементом дискусії у працях дослідників залишається й український варіант перекладу ЄХРМ. Дослідник В. Василенко у своїй праці «Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави.» має схожі думки з дослідником – М. Мозером. Зокрема,

він також звертає увагу на той факт, що аналіз автентичних текстів Хартії показав: базовий термін з англійського варіанту – «regional or minority languages» та з французького – «langues regionales ou minoritaires» був не правильно перекладений українською мовою як «регіональні мови, або мови меншин». Насправді ж його український відповідник звучить так – «регіональні, або міноритарні мови», тобто такі, які використовують в певному регіоні і є менш поширеними за інші мови даного регіону [4].

В той час як базовий термін «minority» в тексті ЄХРМ англійського зразка, використовується в значенні «меншості», а ніяк не «меншин» та вживається для виокремлення меншої кількості людей, які розмовляють тією чи іншою мовою, абсолютно не маючи на меті вказувати на етнічні одиниці. На підтвердження цього варіанту перекладу слід зазначити, що в англійській мові слово «minority», також має значення «меншість» у сенсі саме кількості, а не етнічної групи. До того ж в першій статті Хартії, де термін визначено, як: « територія на якій використовується регіональна, або міноритарна мова», до уваги взято мову, як засіб спілкування означеної кількості осіб, а не мову певної національної меншини.

Автор наголошує, що саме такий варіант тлумачення підкріплений Хартією, об'єктом якої є насамперед мови, їхня підтримка й особливий захист як культурного надбання, особливо тих мов, які можуть зникнути з мовної карти Європи. У Хартії не йдеться про вжиття особливих охоронних заходів щодо мов усіх без винятку меншин у тій чи іншій країні [4]. Таким чином, на думку дослідника, є всі підстави вважати, що такі мови, як болгарська, молдавська, німецька, польська, російська, румунська, словацька та угорська не потребують особливого захисту. Оскільки вони є офіційними у своїх державах і зважаючи на свій статус мають відповідний захист і не являються такими, що знаходяться на межі зникнення. Зокрема, в межах України не існує перешкод для застосування цих мов представниками згаданих національних меншин у місцях їхнього компактного проживання. Стан мов цих меншин, В. Василенко вважає, цілком задовільним, адже українське законодавство і практика традиційно приділяють пильну увагу захисту прав національних меншин, в тому числі й мовних.

Такі міркування поділяє і Л. Василик у своїй статті «Міноритарна мова? Чи правова неграмотність?» він наголошує, що український переклад Хартії й закон України про її ратифікацію суперечить букві та духу документа Ради Європи. Також автор наголошує на тому, що в Україні не вироблено єдиного правового трактування термінології Хартії, що має принципове значення, адже не врахована специфіка функціонування мов у державі, не

розроблено захисних механізмів мов нацменшин та української мови. Ратифікація Хартії в такому варіанті створила між українською і російською мовами конфліктну ситуацію, що, своєю чергою, актуалізувала мовно-політичний сепаратизм [5].

Дослідник В. Радчук у статті «Захід є захід, а схід є схід. Про ціну буквализму й домислу» подає деякі принципи позиції Експертного висновку про відповідність Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 року № 802-IV та проекту альтернативного Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин», який є частиною експертної роботи над Хартією.

Автор зазначає, що згідно зі статтею 23 означеної Хартії автентичними, тобто такими, що мають однакову юридичну силу, є два тексти Хартії – англійський і французький. В обох випадках тексти залишають поза сумнівом те, що з погляду критеріїв перекладу і правничих потреб вони узгоджені та є функціонально рівносильними. Проте, так не можна сказати про офіційний український переклад Хартії, що містить чисельні помилки та перекручування. Загалом український варіант тексту не є ані адекватним, ані автентичним англійському і французькому змісту Хартії, який прийняла і яким послуговується Рада Європи. В той час як назву ЄХРМ та ключові поняття було викривлено, помітним залишається і факт перекладу документу не з автентичних джерел, а з російського відповідника. Втім, слід наголосити, що російський варіант перекладу, навіть в Росії не набув статусу офіційного, оскільки не був там ратифікований [17].

В даному контексті потрібно зазначити, що українське бюро лінгвістичних експертиз провело дослідження відповідності Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 року № 802-IV та проекту альтернативного Закону «Про внесення змін до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» англійському та французькому тексту Хартії. Експертна комісія складалась із таких фахівців: Б. Ажнюк, А. Грищенко, В. Карабан, О. Чередниченко, які прийшли до наступних висновків:

- у назві документа неправильно відтворено базову терміносполуку, що викликає хибне тлумачення Хартії й впливає на помилкове розуміння сфери її застосування. На думку експертів замість терміна «регіональні мови та мови меншин» слід вживати термін «регіональні або міноритарні мови» як цілісну терміносполуку;

- об'єкт Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» не відповідає об'єктові Хартії в її оригінальному викладі через нееквівалентність термінів, уживаних у законі та в українському перекладі, що, своєю

чергою, зумовлює хибну інтерпретацію Хартії. Об'єкт альтернативного закону загалом відповідає духу Хартії, однак перелік мов, що належать до сфери її дії, потребує перегляду;

- об'єктом альтернативного закону мають стати менш вживані, порівняно з державною, регіональні або міноритарні мови, які використовуються на обмеженій частині території держави, і застосування Хартії доцільно планувати за принципом диференційованого підходу до кожної з міноритарних або регіональних мов [12].

До такого ж висновку прийшло і Міністерство юстиції України. Про це Україна повідомила і Раду Європи, зазначивши, що ратифікація Україною Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у такому вигляді, як це було вчинено 15 травня 2003 року, об'єктивно спричинила виникнення в Україні низки гострих проблем юридичного, політичного та економічного характеру [9].

Висновки. Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, її імплементацію в українське законодавство, окремі недоліки перекладу та особливості в контексті політичної спекуляції на ґрунті «мовного питання» активно досліджували, як в середовищі іноземних, так і українських науковців. Зокрема, варто зазначити, що різні тлумачення Хартії призвели до нечітких формулювань і спричинили низку дискусій та суперечок в процесі впровадження її в Україні.

Частина дослідників справедливо підкреслюють, що Хартія фактично підтвердила основні положення про мовне питання в Конституції України та у Законі України «Про національні меншини». Окремо, популярною є думка, що представники російської, румунської, угорської нацменшин, які заручились зовнішньою підтримкою, тиснули на українську владу, вимагаючи визнати статус своєї мови як регіональної, маніпулюючи окремими положеннями даного документу. Надання такого статусу окремим мовам на території їх компактного розселення створювало певну небезпеку розвитку сепаратизму через надмірний вплив зовнішніх факторів. Таким чином, у південно-східних регіонах України російська нацменшина, яку підтримувала Росія, вимагала не тільки визнання російської мови як другої державної, але і домогалась запустити процес федералізації, що впливало на поляризацію в суспільстві.

Серед українських науковців панує позиція щодо необхідності внести поправки до Закону України «Про ратифікацію Хартії регіональних мов або мов меншин». Зокрема, детально вивчити реальний стан мов через з'ясування ареалів поширення, кількості носіїв, компактність їхнього проживання у певних місцевостях та переглянути і визначити остаточний перелік мов, які справді потребують особливого захисту, розробити конкретні варіанти зобов'язань держави щодо кожної

з цих мов, а також врахувати реальні можливості держави, наявність у неї необхідних фінансових і матеріальних засобів та спеціалізованого ресурсу який представлятимуть кваліфіковані кадри із знанням рідкісних мов. Попри зазначені думки науковців проблематика ЄХРМ та її політико-правовий досвід застосування в Україні потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ажнюк Б. Мовна політика: Європейські критерії і Україна. URL: <http://ukr.movoznavstvo.knu.ua/wp-content/uploads/2019/11/49-azhniuk.pdf> (дата звернення 26.07.2022)
2. Бестерс-Дільгер Ю. Сильні та слабкі сторони Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: західноєвропейський досвід. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27685/09-Besters-Dilger.pdf?sequence=1> (дата звернення 10.07.2022)
3. Больман І. Мовні війни в Європі. URL: https://issuu.com/pubkis/docs/movni_vijny (дата звернення 26.07.2022)
4. Василенко В. Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46241#article>. (дата звернення 20.07.2022)
5. Власик Л. Міноритарна мова? Чи правова неграмотність? URL: https://reporter.at.ua/news/minoritarna_mova_chi_pravova_negramotnist_u_den_ukrajinskoji_movi/2010-02-21-30 (дата звернення 23.07.2022)
6. Горбатенко В., Шемшученко Ю., Кресіна І., Стойко О. Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезинтеграції держави: Наукова записка. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. С. 48-49.
7. Закон України № 1350-XIV 24 грудня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14#Text> (дата звернення 21.06.2022)
8. Закон України № 802-IV від 15 травня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (дата звернення 21.06.2022)
9. Застосування Хартії в Україні. Перший цикл моніторингу. URL: <https://rm.coe.int/16806dbb47> (дата звернення 20.06.2022)
10. Кот С. Мовна Хартія: на Захід чи на Схід. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/47670#article>. (дата звернення 20.06.2022)
11. Коцур В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/natsionalni_menshyny_ukrainy-1.pdf (дата звернення 29.07.2022)
12. Мельник С., Черничко С. Етнічне та мовне розмаїття України. Аналітичний огляд ситуації URL: <https://mek.oszk.hu/14800/14802/14802.pdf> (дата звернення 26.07.2022).
13. Мовний закон: тіні Колесніченка-Ківалова нікуди не зникли URL: <http://surl.li/cpfnn>. (дата звернення 29.07.2022)

14. Мозер М. Ще раз про «Європейську хартію регіональних або міноритарних мов» в Україні. URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Movne%20zakonodavstvo%20i%20movna%20polityka.pdf> (дата звернення 10.07.2022)

15. Неvara Л. Поняття мовних меншин та приroda мовних прав в міжнародному праві URL: <https://cutt.ly/lZblCХH> (дата звернення 26.07.2022)

16. Пилипенко Т. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: теорія і практика імплементації в Україні. Львів: Світ, 2007, 144 с.

17. Радчук В. Захід є захід, а схід є схід... Про ціну буквализму й домислу. URL: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2004/radch_5_06.html (дата звернення 19.06.2022)

18. Халавка Т. Державне регулювання процесів міжетнічної інтеграції у прикордонних регіонах: теоретичний аспект: дис. канд. наук з держ. управління: спец.: 25.00.01. Одеський регіональний інституту державного управління. Одеса, 2015. С. 109.

19. Шипка Н. Особливості формування сучасної державної етнонаціональної політики України. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. Львів, 2011. Вип. 23. С. 173.

20. Янковська Г. Історія прийняття й ратифікації в Україні Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: проблеми та перспективи. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/21.pdf (дата звернення 19.07.2022)

REFERENCES:

1. Azhniuk B. (2019) *Movna polityka: Yevropeiski kryterii Ukraina*. [Language policy: European criteria and Ukraine]. URL: <http://ukr.movoznavstvo.knu.ua/wp-content/uploads/2019/11/49-azhniuk.pdf> (accessed 26 July 2022)

2. Besters-Dilger Yu. (2010) *Sylni ta slabki storony Yevropeiskoi khartii rehionalnykh abo minorytarnykh mov: zakhidnoi evropeyskyi dosvid*. [Strengths and weaknesses of the European Charter for Regional or Minority Languages: Western European experience] URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27685/09-Besters-Dilger.pdf?sequence=1> (accessed 10 July 2022)

3. Bolman I. (2011) *Movniivny v Yevropi*. [Bolman I. Language wars in Europe] URL: https://issuu.com/pubkis/docs/movni_vijny (accessed 26 July 2022)

4. Vasylenko V. (2006) *Yakimovy v Ukraini potrebuti osoblyvoho zakhystu. Kolizii mizh natsionalnym zakonom i mizhnarodnymy zoboviazanniamy derzhavy*. [Which languages in Ukraine need special protection. Conflict between national law and international obligations of the state]. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46241#article> (accessed 20 July 2022).

5. Vlasyk L. (2010) *Minorytarnamova? Chypravovanehramotnist? [Minority language? Is it legal illiteracy?]* URL: https://reporter.at.ua/news/minoritarna_mova_chi_pravova_negramotnist_u_den_ukrajinskoi_movi/2010-02-21-30 (accessed 23 July 2022)

6. Horbatenko V., Shemshuchenko Yu., Kresina I., Stoiko O. *Etnopolitychna bezpeka Ukrainy: politykopravovi mekhanizmy protyidii etnopolitychnii dezintehratsii derzhavy: Naukova zapyska*. [Ethno-political security

of Ukraine: political and legal mechanisms for countering the ethnopollitical disintegration of the state: Scientificnote.] Kyiv: Instytutderzhavy i pravaim. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2015. S. 48-49.

7. *Zakon Ukrainy № 1350-XIV vid 24 hrudnia 1999 r. Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14#Text> (accessed 21 July 2022).

8. *Zakon Ukrainy № 802-IV vid 15 travnia 2003 r. Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (accessed 21 July 2022).

9. *Zastosuvannia Khartii v Ukraini. Pershyitsykl monitorynhu*. URL: <https://rm.coe.int/16806dbb47> (accessed 20 July 2022).

10. Kot S. (2006) *Movna Khartiia: na Zakhid chy na Skhid [Language Charter: West or East.]* URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/47670#article>. (accessed 20 July 2022).

11. Kotsur V. (2019) *Natsionalnimenshyny Ukrainy v konteksti suspilno-politychnykh transformatsii 90-kh rr. XXst. – pochatku XXI st. [National minorities of Ukraine in the context of socio-political transformations of the 1990s. - the beginning of the 21st century.]* URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/natsionalnimenshyny_ukrainy-1.pdf (accessed 29 July 2022).

12. Melnyk S., Chernychko S. (2010) *Etnichne ta movne rozmaittia Ukrainy. Analitichnyi ohliad sytuatsii*. [Ethnic and linguistic diversity of Ukraine. Analytical review of the situation] URL: <https://mek.oszk.hu/14800/14802/14802.pdf> (accessed 26 July 2022).

13. *Movnyizakon: tini Kolesnichenka-Kivalova nikudy ne znykly (2016)*. [Linguistic law: the shadows of Kolesnichenko-Kivalov have not disappeared anywhere] URL: <http://surl.li/cpfnn>. (accessed 29 July 2022).

14. Mozer M. (2020) *Shcheraz pro «Ievropeisku khartiia rehionalnykh abo minorytarnykh mov» v Ukraini*. [Once again about the “European Charter of Regional or Minority Languages” in Ukraine.] URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Movne%20zakonodavstvo%20i%20movna%20polityka.pdf> (accessed 10 July 2022).

15. Nevara L. (2016) *Poniattia movnykh menshyn ta pryroda movnykh prav v mizhnarodnomu pravi* [The concept of linguistic minorities and the nature of linguistic rights in international law] URL: <https://cutt.ly/lZblCХH> (accessed 26 July 2022).

16. Pylypenko T. *Yevropeiska khartiia rehionalnykh mov abo mov menshyn: teoriia i praktyka implementatsii v Ukraini*. [European Charter of Regional or Minority Languages: Theory and Practice of Implementation in Ukraine.] Lviv: Svit, 2007 144 s.

17. Radchuk V. (2004) *Zakhidye zakhid, a skhidye skhid... Pro tsinu bukvalizmu y domyslu*. [The West is the West, and the East is the East... About the price of literalism and conjecture]. URL: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2004/radch_5_06.html (accessed 26 July 2022).

18. Khalavka T. *Derzhavne rehulivannia protsesiv mizh etnichnoi intehratsii u prykordonny khrehionakh: teoretychnyi aspekt* [State regulation of interethnic integration processes in border regions: theoretical aspect]: dys. kand. nauk z derzh. upravlinnia: spets.: 25.00.01. Odeskyi rehionalnyi instytutu derzhavnoho upravlinnia. Odessa, 2015. S. 109.

19. Shypka N. *Osoblyvosti formuvannia suchasnoi derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky Ukrainy*. *Ukrainska*

natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku. [Peculiarities of the formation of modern state ethno-national policy of Ukraine. Ukrainian national idea: realities and prospects of development.] Lviv, 2011. Vyp. 23. S. 173–20. Yankovska H. (2011) Istoriia pryiniattia i ratyfikatsii v Ukraini Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo

mov menshyn: problemy ta perspektyvy. [History of the adoption and ratification in Ukraine of the European Charter for Regional or Minority Languages: Problems and Prospects]. Pravo i suspilstvo (electronic journal), vol. 1, pp. 93–99. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/21.pdf (accessed 19 July 2022)

European charter for regional or minority languages: scientific discourse

Safoniuk Yelyzaveta Ihorivna

Postgraduate Student at the Department of Problems of World Political Development
Kuras Institute of Political and Ethnic Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Generala Almazov str., 8, Kyiv, Ukraine

The article is devoted to the scientific discourse in the context of the European Charter of Regional or Minority Languages as a document whose main role is to protect historical regional or minority languages of Europe. Created in 1992, the Charter is still the object of many studies aimed at revealing the peculiarities of approaches to the interpretation of the text in various countries that have not only signed but also ratified the ECRML. The opinions of such scientists as: Y. Besters-Dilger, M. Moser, I. Bolman, B. Azhniuk, S. Melnyk, S. Chernychko, G. Yankovska, S. Kot, V. Radchuk, T. Halavka, V. Horbatenko, Yu. Shemshuchenko, I. Kresina, O. Stoyka and others are valuable.

The purpose of the article is to analyze the pluralism of opinions of Ukrainian and foreign researchers regarding the European Charter of Regional or Minority Languages in Ukrainian realities. The tasks of the study are to outline the reasoning of scientists in the context of the content and conceptual-categorical apparatus, the peculiarities of the Ukrainian version of the translation, as well as the political and legal experience of applying the Charter in Ukraine. To implement these tasks, the article uses such methods as: analysis and synthesis, induction and deduction, pluralism, orientation-value (in the philosophical sense), scientific abstraction, retrospective modeling.

It is worth mentioning that the signing and ratification of the European Charter of Regional or Minority Languages became a new condition for membership in both the European Union (1993) and the Council of Europe (1995). The first Slavic-speaking country to fulfill this condition for joining the Council of Europe in 1995 was Ukraine.

Key words: *discourse, ECRML, minorities, minority languages, conceptual and categorical apparatus, dialect, minority languages, professional translation.*